

ФАКТОРНИЙ АНАЛІЗ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ

Анотація. У статті розглянуто основні фактори, що обумовлюють розвиток наркозлочинності в Україні. Виділено три основні групи таких факторів: обставини, що зумовлюють поширення наркоманії; чинники, які спричиняють наркозлочинність у межах певної території; криміногенні фактори, супутні основним видам соціальної діяльності, реалізованої державою.

Ключові слова: наркозлочинність, наркоманія, криміногенні фактори.

Аннотация. В статье рассмотрены основные факторы, обуславливающие развитие наркопреступности в Украине. Выделены три основные группы таких факторов: обстоятельства, которые обуславливают распространение наркомании; факторы, вызывающие наркопреступность в пределах определенной территории; криминогенные факторы, сопутствующие основным видам социальной деятельности, реализуемой государством.

Ключевые слова: наркопреступность, наркомания, криминогенные факторы.

Summary. The article deals with the main factors affecting the development of drug crime in Ukraine. Three main groups of such factors were identified: conditions leading to the spread of drug addiction; factors causing drug crimes in a particular area; criminogenic factors, accompanying main types of the social activities performed by the state.

Keywords: drug crimes, drug addiction, criminogenic factors.

Постановка проблеми. Проблема наркозлочинності в сучасній Україні набула суттєвого масштабу. Цьому сприяють соціально-економічна та

політична нестабільність, розвиток нових технологій, що створюють для злочинців нові можливості для скоєння та приховування правопорушень у даній сфері. У зв'язку із цим, кримінологічне дослідження феномену наркозлочинності зберігає свою актуальність і в сучасних умовах. При дослідженні феномену наркозлочинності важливо отримати і відповідь на питання про те, якою є роль у цих процесах держави і суспільства. У цьому плані становлять інтерес чинники наркоманії та кримінального обігу наркотичних засобів і психотропних речовин. Розглядаючи її зміст, можна побачити досить широкий набір обставин, які у своїй сукупності характеризують обумовленість таких явищ, як наркоманія і наркообіг, наркозлочинність. Поза всякими сумнівами, важливим є виявлення всіх цих обставин, їх фіксація, що створює передумови для формування засад стратегії і тактики протидії наркозлочинності.

Стан дослідження. Проблема факторів розвитку злочинності привертала увагу низки кримінологів, зокрема, Р.С. Веприцького [1] та І.О. Бандурки [2]. Водночас, фактори розвитку саме наркозлочинності залишаються відносно недослідженими, що обумовлює актуальність нашого дослідження.

Метою статті є визначення ключових факторів, що визначають розвиток наркозлочинності в Україні на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Вивчаючи питання факторів розвитку наркозлочинності, вважаємо за необхідне викласти свій підхід до цієї проблеми. Перш за все, існує набір факторів, які діють незалежно від того, в якій країні набуває поширення наркоманія і набуває свій розвиток кримінальний наркообіг. Тут мається на увазі та обставина, що людина, будучи біологічною істотою, відчуває потребу в позитивних емоціях, а також проявляє пристрасть до задоволень [3, с. 6]. Поряд з цим не можна не враховувати і схильність людини до хвороб, які можуть носити соматичний і психічний характер. В цьому плані ми визнаємо в якості базових детермінант наркоманії локально-особистісні та соціально-культурні чинники [4]. Ці

обставини насамперед враховуються тими, хто, діючи в умовах вільного ринку, забезпечує задоволення попиту на наркотичні засоби і психотропні речовини. Розроблювана ними стратегія і тактика збуту наркотиків, в свою чергу, проявляється в наборі цілого ряду факторів, які сприяють поширенню наркоманії, одночасно свідчить про те, що у певній країні з'явився і став розвиватися наркобізнес, який експлуатує цей порок.

Якщо вести мову про поширення наркоманії, то слід враховувати здатність людини до психічного відбиття, що має форму безпосереднього пристрасного переживання життєвого сенсу явищ і ситуацій. В цьому плані використовується термін «емоції». Їх особливістю є те, що вони виникли як засіб, що дозволяє живим істотам визначати біологічну значимість стану організму і зовнішніх впливів. Кримінологи, досліджуючи цю проблему в контексті феномена масштабного вживання наркотиків, справедливо виокремили кілька ключових обставин. Перш за все, це фактор схильності людей до сильних почуттів, керованих розумом. Йдеться і про специфічні захоплення, що мають негативне забарвлення. Це може бути і пристрасть людини до наркотиків. Принципове значення має підґрунтя подібного захоплення. Відзначається, що імпульсом тут служить прагнення випробувати позитивні емоції, що, у свою чергу, визначається тією ситуацією, в якій опинилась людина. Характерним мотивом є нейтралізація за допомогою наркотиків різного роду протиріч, які можуть носити і суто особистий, і соціальний характер. Найбільш дієвим є соціальний мотив. Поряд з цим певну роль у вживанні наркотиків грає стремління до особистого щастя, завоювання бажаного партнера та ін.

Однак і в тому і в іншому випадку людина опиняється і перебуває протягом тривалого часу в стані стресової ситуації, а ефект, викликаний наркотиками, забезпечує вихід з неї. Не слід забувати, що наркотики за умови їх доступності вживають і особи, які страждають в силу різних причин характерними психічними аномаліями. При цьому, на жаль, їх кількість зростає. До психопатів, алкоголіків, олігофренів додаються інваліди, які

постраждали на виробництві, у військових конфліктах, під час стихійних лих, техногенних катастроф. Вони вдаються до наркотиків, що короткочасно полегшує їх існування.

Окремі вчені вказують на біопсихологічну схильність деяких людей до таких паліативних способів вирішення життєвих проблем, як наркотики. На їхню думку, цей фактор не діє фатально, але якщо цю схильність не вдається усунути в результаті соціалізації, заходів виховання, психотерапевтичного впливу, поєднаних зі своєчасним медичним втручанням і контролем, наступають плачевні результати і згаяний час не завжди вдається надолужити. Вони також вважають, що фізіологічні й психічні процеси, що супроводжують наркотичне сп'яніння, створюють ейфорійний ефект, сприяють подоланню пригніченості, інших негативних емоцій – і у цьому полягає початкова привабливість наркотиків [5, с. 11-14].

Тут ми знову повертаємось до питання самовідтворення наркозлочинності. Йдеться про феномен «замкнутого» кола, коли вживання наркотичних засобів викликає стан ейфорії, яке змінюється наркотичним голодуванням у вкрай хворобливих формах, яке погашається черговою дозою наркотичних засобів. Замкнутість кола полягає у звиканні до наркотиків і неможливості без спеціальної терапії змінити наркозалежність. Таким чином, тяга до прийому психічно активних речовин і прагнення досягти таким чином зняття сильного болю, усунення почуття страху, тривожності, потреба досягти ясності мислення, творчого натхнення і т. п. перетворює здорову людину в особу, яка страждає таким захворюванням як наркоманія [6, с. 6]. Проте ці загальновідомі наслідки немедичного вживання наркотиків не є бар'єром до неухильного розширення кола осіб, які звертаються до подібних засобів вирішення своїх індивідуальних і соціальних проблем. Разом з тим можливості наркотичних засобів, хоча і зі згубними для людини наслідками, все ж розв'язати вищевказані проблеми вводять в дію фактор постійного попиту на них.

Принципово важливим є те, що фактор біопсихологічної схильності

людини до вживання наркотичних засобів, так само як і інших препаратів, а також алкоголю, що знімають стрес, усувають депресивні стани, діють в комплексі з іншими факторами. Серед них тимчасові соціокультурні фактори, характерні для сучасної України, локально-особистісні та соціо-культурні обставини, перешкодити яким вкрай складно.

Оскільки вживання наркотиків потенційно зумовлено біологічною природою людини, то неминучим є і попит на них. Однак цей чинник може не носити фатального характеру, що пов'язано з реалізованою державою політикою в галузі контролю за обігом наркотичних засобів і протидії наркозлочинності.

Однак не можна не визнати, що економічні перетворення в Україні, дії компрадорських еліт у 90-ті роки минулого століття, які створили передумови для первинного накопичення капіталу, стимулювали і вибір окремими особами і їх спільнотами кримінального шляху, в тому числі за рахунок експлуатації людських вад.

Необхідно зробити застереження про те, що потреба в антидепресантах створює легальну індустрію виробництва і збуту лікарських засобів, що пригнічують страх, ведуть до нейтралізації негативних станів, пов'язаних з голодом, втомою і т. п. Фармацевтична промисловість і та її галузь, яка займається виробництвом і збутом транквілізаторів, є вельми прибутковою. Не слід забувати і про те, що попит на відповідні засоби стимулює і індустрію, що займається виробництвом і збутом алкоголю і тютюну. Однак умови вільного ринку, як показує досвід, характерні для ряду країн, неминуче призводять і до створення індустрії наркобізнесу, що займається на промисловому рівні виготовленням і збутом наркотиків, а також торгівлею імпортованими наркотичними засобами [7].

Складається враження, що створення вітчизняного ринку наркотичних засобів і психотропних речовин відбувається за певним планом, який ініційований наркоділками. Саме з цієї точки зору необхідно оцінювати ті чинники, які виділяють вітчизняні кримінологи. Наприклад, якщо виходити з

того, що людина – це не тільки біологічна істота, а й особистість, що володіє певною духовністю і моральним станом, то лінія її поведінки залежить ще і від відповідного впливу на людину. Якщо в суспільстві пропагуються аморальні з точки зору духовності постулати, і допустимим вважається гасло «мета виправдовує засоби», то спостерігається втягування людей в наркозлочинність, що відрізняється, як відомо, високими доходами.

Біологічний і ментальний фактори мають особливий механізм стимулювання наркозлочинності. З одного боку, це перетворення звичайних громадян у споживачів наркотиків. Тут ключовими фігурами виступають особи, які з корисливих мотивів обрали злочинну лінію поведінки, що перетворює їх у відповідну категорію наркозлочинців. У свою чергу, з іншого боку, жертви збуту наркотиків, перетворюючись в наркоманів, заради задоволення потреби в наркотиках стають на шлях скоєння корисливих і корисливо-насильницьких злочинів, і розірвати це замкнене коло в сформованих негативних соціальних умовах дуже складно [8, с. 16].

Сказане свідчить про те, що наркотики можуть грати роль каталізатора злочинності, а також іншої девіантної поведінки. Йдеться про такі прояви соціальної патології, як суїциди, різні форми сексуальних відхилень, соціальний паразитизм.

Результат дії цього чинника – поява в суспільстві фізичних осіб – об'єктів, залучених до сфери взаємодії незаконного обігу наркотичних засобів і наркозлочинності. Насамперед, це маргінали, що потрапили в даний шар суспільства внаслідок зловживання наркотичними речовинами. Їм, як мінімум, повинна надаватися терапевтична і психологічна допомога. В іншому разі на ґрунті вживання наркотичних засобів вони починають чинити протиправні діяння, пов'язані як з наркотичними речовинами, так і з розкраданням наркотичних засобів, а також спрямовані на добування коштів для придбання наркотиків. Особливим об'єктом протидії наркозлочинності є кримінальні спільноти, що займаються злочинним підприємництвом у цій сфері. Вся ця група об'єктів, безсумнівно, визначає характер протидії наркозлочинності.

Стосовно України в цілому, криміногенну роль зіграла відсутність протягом тривалого часу на території країни наркоринку. Тому повсюдна лібералізація створила умови, по-перше, для експансії в Україну наркотиків з боку міжнародних наркокартелів, і, по-друге, формування вітчизняної касти наркоділків і їх входження в ринкові умови. Дія зазначеної обставини, в свою чергу, посилюється іншими факторами просторового характеру. У їх числі криміногенність зон міських передмість, специфічні умови внутрішньоміських взаємодій у вигляді анонімності, розпорошеності, соціального дистанціювання, диференціації рівнів життя [9]. У підсумку, спостерігається ситуація наркоіндустріального періоду.

У контексті такої постановки питання стає зрозумілою і стратегія непрямого впливу на молодь з використанням можливостей шоу-бізнесу і ЗМІ, інтернету, романтизації кримінальної наркокультури в окремих вітчизняних і зарубіжних фільмах.

Все це створює передумови для збуту саме наркотиків. У свою чергу, наркоділками створюється мережа наркоторгівлі, що охоплює і збувальників наркотиків у громадських місцях, і створення умов для придбання наркотиків в казино, нічних клубах, барах та ін.

Слід зазначити, що на зростаючий інтерес транснаціональної злочинності до вітчизняного ринку наркотиків, у т. ч. синтетичних, і до контрабанди наркотиків через України в треті країни неодноразово вказували попередні дослідники [10]. Відзначають, що становище України в центрі європейського континенту створює у поєднанні з прозорістю її кордонів стимул до ввезення наркотиків з країн – членів СНД – районів традиційного зростання і культивування наркотичних рослин (Киргизія, Таджикистан, Узбекистан). Своєю чергою, географічне положення України зумовлює наявність на її території великих масивів дикорослих наркотичних рослин і стимулює широкомасштабну діяльність по переробці відповідної сировини у наркотичні засоби, придатні для збуту населенню. Крім того, криза, що вразила виробничу і наукову сфери, зумовила розгортання мережі підпільних

нарколабораторій та створення нових технологій виробництва синтетичних наркотиків [11].

Усе вищесказане щодо дії даного чинника свідчить про обґрунтованість розробки як національних, так і регіональних, цільових програм, що створюються і охоплюють комплексні заходи протидії зловживанню наркотиками та їх незаконному обігу на певні періоди часу [12, с. 60].

Наркозлочинність обумовлюється також диспропорціями і суперечностями, що виникають у сфері економіки. Ці негативні моменти – результат тих економічних перетворень, які були розпочаті у 90-х роках. Зараз спостерігаються істотні проблеми легального розвитку ринкових відносин, коли Україна не може вийти зі стану перманентного перетворення економіки. Спеціальні дослідження показують, що проглядаються лише окремі тенденції позитивної динаміки. Цілком закономірно, що це негативно позначається на всіх сферах суспільного життя. Негативним аспектом є і наявність суттєвої «тіньової складової» в економіці, коли нелегальні економічні схеми охопили різні соціальні та професійні групи наших громадян. Ця сфера специфічна тим, що в ній умовою існування є порушення закону. Джерелом «чорної» готівки служить виробництво і збут наркотиків, що реалізується підпільними підприємствами. Як зазначалося раніше, ця проблема надзвичайно актуальна і вимагає адекватності реагування.

Роль криміногенного фактору зіграло ослаблення такого напрямку в діяльності держави, як соціальний контроль. Він прямо пов'язаний із протидією наркозлочинності [13, с. 204]. У сучасних умовах це – ослаблення контролю за середовищем наркоманів; режимного контролю в установах, що виконують покарання; зменшення кількості заходів соціальної адаптації бродяг і повій, неповнолітніх жебраків і т. д.; ослаблення цілеспрямованих заходів протидії поширенню наркотиків у Збройних силах; педагогічного та медичного контролю учнів тощо.

Руйнування багатьох елементів вітчизняної системи соціального контролю – того, що залишилося від колись найефективнішої системи у світі,

функціонує досить неефективно.

Таким чином, у сфері державного управління існує ціла група обставин, яка знижує ефективність управління у галузі контролю за обігом наркотичних засобів і протидії їх незаконному обігу.

Численні реформи правоохоронних органів, особливо останнім часом, на жаль, поки не змогли протистояти наркозлочинності.

Однак не можна все зводити тільки до проблеми ослаблення соціального контролю за злочинністю в країні, у тому числі і наркозлочинністю. Слід зазначити, що проводжуваний в Україні соціально-політичний експеримент наочно свідчить про кризові явища в формі деградації суспільства, зміщення культурних цінностей, економічні протиріччя і диспропорції, втрату соціальної надії і орієнтації значними групами населення, перш за все, у середовищі неповнолітніх і молоді (невизначеність перспектив навчання, працевлаштування, різке майнове розшарування в суспільстві та ін.).

Діяльність держави у галузі культури також супроводжують негативні фактори, що обумовлюють наркозлочинність. У тому числі: криза духовності, ідеологічний вакуум, відсутність позитивних прикладів у суспільній свідомості; низький рівень культури населення в цілому, девальвація моральних цінностей; низький рівень освіти багатьох молодих людей, відсутність в їх розумінні антинаркотичного бар'єру.

Особливо негативну роль грають втрати у культурно-виховній роботі серед молоді. Тут спостерігається експансія специфічного впливу на формування психіки і впровадження наркокультури як однієї зі сторін престижного способу життя. По суті, метою такого впливу є створення привабливої до наркоманії поведінки.

Негативний вплив чинить поширення у ЗМІ повідомлень щодо регулярного вживання наркотиків «зірками» естради та спорту, які є кумирами для неповнолітніх та молодих людей. Більше того, наркоманія деяких зірок кіно, телебачення, шоу-бізнесу, представників богеми часом подається засобами масової інформації як свого роду мода, неминучий

атрибут «красивого життя», і це призводить до залучення наркотиків підлітків і молодих людей.

Негативний вплив зарубіжної масової культури і деяких вітчизняних її прихильників вводить молодь у потужне криміногенне поле, одним з елементів якого є наркотики. Складовою частиною молодіжної культури став екстатичний стан, емоційної «чад» і пригнічення в собі елементів традиційної культури. Першим кроком до вживання наркотиків нерідко стає відвідування клубів, де молода людина занурюється у атмосферу, що нагадує сатанинський шабаш, а по суті – представляє собою психозондування. Багато сучасних музичних творів кодуються закликами до вживання наркотиків. Ці заклики сприймаються лише підсвідомістю; без спеціальних пристосувань, що дозволяють прослухати звукозапис у зворотному напрямку, прискореному або сповільненому темпі, розпізнати негативну «начинку», неможливо.

Варто констатувати перебування на сьогоднішній день нашої молоді в потужному криміногенному полі, генерованому наркомафією, злочинністю і різними релігійними течіями сатанинського спрямування.

Цілком закономірно, що це вимагає зміни рейтингу здорового способу життя у системі соціальних цінностей, підвищення якості антинаркотичного виховання в школах, цільової підготовки батьків до проведення антинаркотичного виховання в сім'ї, належної організації дозвілля дітей і молоді [14].

Особливо слід відзначити криміногенні чинники, супутні реалізації державою її функції, пов'язаної з підтриманням обороноздатності країни. Стосовно до проблеми протидії наркозлочинності слід вказати на негативний вплив бойових дій на сході нашої країни, інших регіонах, де можна говорити про втягування військовослужбовців у вживання і збут, звикання до наркотичних знеболюючих ліків і т. д. в цілому, кризу в армійському середовищі, що також тягне за собою вживання наркотиків військовослужбовцями, особливо молодого віку.

Висновки. Отже, факторний аналіз наркозлочинності дозволяє

звернути увагу на наступні принципово важливі моменти.

1. Соціально-економічні перетворення кінця ХХ – початку ХХІ століття привели до нового витка протиріч в нашому суспільстві. Йдеться про розшарування на багатих і бідних, тенденції націоналізму і екстремізму в низці регіонів, гібридну агресію з боку Російської Федерації, що спричинила локальний військовий конфлікт на території окремих районів Донецької і Луганської областей, а також анексію Криму. Ці та інші суперечності грають роль чинників, що живлять наркозлочинність. Однією з таких негативних обставин є неефективна діяльність органів кримінальної юстиції щодо виявлення, розкриття і розслідування, профілактики, запобігання і припинення наркозлочинів, а також укриття від реєстрації даної категорії протиправних діянь, аж до прямого пособництва особам, які професійно займаються наркобізнесом.

2. Видається доцільним виділити три групи факторів, які у системній єдності обумовлюють необхідність протидії наркозлочинності. Це, по-перше, обставини, що зумовлюють поширення наркоманії. По-друге, це чинники, які спричиняють наркозлочинність у межах певної території. По-третє, це криміногенні фактори, супутні основним видам соціальної діяльності, реалізованої державою.

3. Кожна група криміногенних факторів відіграє свою роль у формуванні стратегії і тактики протидії наркозлочинності. Так, типологія об'єктів антинаркотичного впливу вказує на систему суб'єктів, покликаних здійснювати відповідні заходи кримінологічного впливу на різних рівнях в межах своєї компетенції. Прояви наркозлочинності в її просторових параметрах вимагають розробки і реалізації комплексних цільових заходів в рамках тактики протидії. Узагальнити їх на рівні держави покликано узгоджений стратегічний задум в межах державної політики протидії незаконному обігу наркотиків та наркозлочинності.

Список використаних джерел.

1. Веприцький Р. С. Фактори впливу суспільних процесів на злочинність. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 101-109.
2. Бандурка І. О. Кримінологічний вимір злочинності неповнолітніх. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 12. С. 154-163.
3. Wilson J.Q. Crime and human nature. New York: Simon & Schuster, 1985. 639 p.
4. Романенко Т. И. Пока беда не постучалась в дверь. *Библиотека*. 2004. № 10. С. 4-5.
5. Михлин В. М., Дюбин Е. А. Осторожно: белая смерть. Кишинёв: Штиица, 1989. 53 с.
6. Родителям о наркотиках и наркомании/сост. Г. Ананьева, Т. Андреева, В. Ловчев. Казань: Казанский университет, 1999. 28 с.
7. Губин Ю. А. ФАТФ и проблемы с отмыыванием преступных доходов. *Современное право*. 2006. №7. С. 21-27.
8. Бандурка О.М. Психологічні проблеми наркотизації населення: монографія. Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2005. 130 с. С. 16.
9. Игнатов А. Н. Биологические факторы детерминации преступного поведения: проблема исследования. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої XX-річчю Національної академії правових наук України (м. Одеса, 1 листопада 2013 р.)*. Одеса: Фенікс, 2013. С. 51-54.
10. Глушков В.О. Конфліктогенні зони України в умовах нового Світового Порядку. *Протидія ксенофобії, екстремізму і тероризму у сучасному суспільстві: Наукові праці Міжнародної науково-практичної конференції/за заг. ред. Ігнатова О.М. ; Інститут економіки та права (філія) ОУП ВПО «Академія праці та соціальних відносин» в м. Севастополі. Сімферополь: КРП «Видавництво «Кримнавчпеддержвидав», 2012. С. 128-135.*
11. Тимофеев Л. Наркобизнес как экономическая отрасль (теоретический подход). *Вопросы экономики*. 1999. № 1. С. 88-104.
12. Гриб В.Г. Противодействие организованной преступности: Учебное пособие для вузов/под ред. А.И. Гурова, В.С. Овчинского. Москва: ИНФРА-М, 2001. 94 с.
13. Актуальные проблемы социологии девиантного поведения и социального контроля/отв. ред. Я. И. Гилинский. Москва: ИС РАН, 1992. 282 с. С. 204.
14. Спрангер Б. Е. Анализ состояния обучающих программ «Формирование жизненных навыков» в мире. *Вопросы наркологии*. 1994. № 1. С. 82–85.